

<http://sbe.gantep.edu.tr> 'den online ulaşılabilir

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
7(2): 297-312 (2008)

Gaziantep
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi

Formel Ve Enformel Emek Biçimi Olarak Hamallık Ve Hamallar: Isparta Örneği

Suat Kolukırık* ve Zekavet Nuran Oğuz

Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Özet: İnsanlık tarihi kadar eski bir meslek olan hamallığın teknolojik ilerlemelere karşın varlığını koruduğu bilinmektedir. Geçmişte olduğu gibi zamanın koşullarına uygun değişikliklere uğramış hamallığın, kentleşme ve kentleşmenin doğurduğu göç ile kırsal kesimden gelen vasıfsız işçiler ve göçmenler tarafından öncelikle tercih edildiği görülmektedir. Öte taraftan hamallık mesleğinin sosyal prestij açısından çekici olmaması ve çalışma yaşamının “en alttakileri” olarak düşünülmesi, toplumsal işleyişin ve işbölümünün belirli bir parçasını oluşturan bu kesimin yeterince fark edilmemesine neden olabilmektedir. Çalışma genel anlamda devletin kontrol ettiği, formel ekonominin dışında kalan işgücünün kendi hesabına faaliyetlerini ve istatistiklere yansımaya ya da tam olarak hesaplanamayan istihdamın görünümü irdelemektedir. Hamalın kim olduğu, hamallığın tercih edilme nedeni veya hamallığı üreten sosyo-ekonomik koşullar sosyolojik bir perspektifle ele alınmaktadır. Hamallığın bir meslek olarak hangi anlam ve anlamlara karşılık geldiği, hamal olarak çalışan işgücünün sosyo-ekonomik durumu, teknolojik ilerlemeler karşısında yaşadıkları sorunları Isparta örneklemini üzerinden ev taşıma ve yük boşaltma işlerinde çalışan hamallarla gerçekleştirilen alan çalışmasının sonuçlarına göre değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hamallık, Hamallar, Enformel Sektör, Meslek, İşbölümü, Emek.

Porters And Portage As Formal And Informal Labour: Isparta Example

Abstract: It is known that portage, an occupation as old as human history, remains to be a traditional profession despite technological developments. It is observed that today this occupation has undergone changes in accordance with the conditions of the time, and has become an occupation preferred by unqualified workers and immigrants who migrate to big cities from rural areas as a consequence of urbanization. On the other hand, since portage is unattractive in terms of social prestige and porters are considered to be at the “very bottom” in the hierarchal chain of work life; this community of workers, which constitute a certain part of social mechanism and division of labour, are not recognized enough in the social order. On the overall, this study aims to discuss the activities of the labour force outside the formal economy controlled by the government, and introduce an overview of the employment that is not reflected or completely taken into account in the statistics. The identity of porters, the reasons of why

portage is preferred as an occupation, or the socio-economical conditions that create portage as an occupation are analysed from a sociological perspective. The meaning or meanings that correspond to portage as an occupation, the socio-economical situation of the labour force working as porters, and the problems they experience in the face of technological developments are evaluated over the example of Isparta and in accordance with the results obtained from the field study conducted with porters who work in head-end business and discharge.

Key Words: Portage, Porters, Informal Sector, Occupation, Division of Labour, Labour.

I.GİRİŞ

Etimolojik anlamda hamal; ücretle yük taşıyarak geçinen kimse, taşıyıcı, yükçü olarak tanımlanmaktadır. Hamallık ise hamalın yaptığı iştir (Hamal Maddesi, s.603). Türkçede hamal ve hamallığa ilişkin kullanılan diğer yaygın bir kavram işçi, emekçi anlamındaki amele'dir. Yapılan işin niteliği bakımından çoğunlukla bu iki kavram bir birinin yerini alabilmektedir. Öte taraftan hamala ilişkin tanımlama ve uzmanlaşmayı yansıtmaya bağlamında 'sırık hamalı' ve 'sırt hamalı' gibi farklılaştırıcı kavramlar da kullanılabilir. Bunlardan sırt hamalı; han, iskele ve limanlarda "arkalık" adı verilen meşinden yapılmış içi samanla dolu semerlerle yük taşıyanlardır. Sırık hamalı ise dört kişilik bir hamal ekibinden oluşan, dişbudak ağacından yapılmış uzun sırtıkların omuzlara alınarak kısa ve çabuk adımlarla yük taşıyanları tanımlamak üzere kullanılmaktadır (Günay, 2008).

Hamallık ya da hamalın karşılık geldiği görev tanımı içerisinde ele alınan iş kavramı geçim sağlamak için herhangi bir alanda yapılan çalışma, meslek şeklinde ifade edilmektedir. Meslek kavramı da belli bir eğitimle kazanılan sistemli bilgi ve becerilere dayalı, insanlara yararlı mal üretmek, hizmet vermek ve karşılığında para kazanmak için yapılan, kuralları belirlenmiş iş olarak tanımlanmaktadır (Meslek Maddesi, s.1012). Buna göre meslek kavramı herhangi bir hizmette ya da üretimde uzmanlaşmaya işaret etmektedir. Sosyolojik anlamda ev eksenli işlerden ayrı bir iktisadi rol olarak kavranan meslek kavramı emek piyasalarının büyümesinin bir sonucu olarak görülmektedir. Bunun dışında mesleki roller bir sanayi kuruluşunun, resmi bir kurumun ya da sosyo-ekonomik yapı içindeki daha geniş bir iktisadi işbölümünün parçasını oluşturabilmektedir (Marshall, 1999:491). Günümüzde sanayileşme ve kentleşme ile birlikte modern toplumda profesyonel mesleklerin çeşitlenmesi sonucunda işbölümü daha çok yaygınlaşmış ve gelişmiştir (Hughes, 1996:27). Hızı her geçen gün artan teknolojik gelişmelerin yeni meslekler üretmeye devam edeceği ve geleneksel olanları da dönüşüme uğratacağı öngörülebilir.

Toplumsal ya da kolektif algı açısından değerlendirildiğinde hamallık, gününbirlik çalışma koşulları ve çoğunlukla yasal olmayan kurallarının varlığı nedeniyle düzensiz iş sınıflaması içerisinde yer almaktadır. Bu durum hamallığın hem formel hem de enformel emek üretim biçiminden kaynaklanmaktadır. Gerek Osmanlı döneminde ve gerekse de günümüzde hamallık mesleği bu ikili yapısını devam ettirmiş ve ettirmektedir. Nitekim günümüz Türkiye'sinde çeşitli kamu kuruluşlarında hamalların çalışma düzenini sağlayan yazılı kuralları bulunmakta, yönergeler hazırlanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryollarının 2005 yılında yürürlüğe koyduğu, gar ve istasyonlarda kendi nam ve hesabına çalışan hamallarla ilgili yönergesine göre hamal olmanın ilk şartı 18 yaşından küçük ve 60 yaşından büyük olmamaktır.

Hamal ifadesi TCDD personeli olmayan ve kendi nam ve hesabına çalışan kişileri kapsar. Bu kişilerin sağlık durumu hamallık yapmaya uygun olacağı gibi her hamal bulunduğu yerde mevcut olduğu takdirde hamal derneğine kayıtlı olmak zorundadır. En az ilkokul mezunu olmak zorunda olan hamallar, buldukları yerin mülki

amirinden hamallık yapmasında sakınca olmadığına dair belge getirmek ve TCDD'den çalışma için izin almakla yükümlüdür. İş yeri düzeyinde bütün hamalları temsil eden ve amirlerle olan ilişkileri düzenleyen hamal başları bir yıl süreyle hamallar tarafından seçilir. Hamalların taşıma karşılığında alacakları ücretler de gar ve istasyonun bulunduğu yerin belediyesinden alınacak rayice (değer) göre belirlenir. Rayiç verilmediği takdirde ücretler, benzeri hizmet yapan kurum ve kuruluşların tarifeleri esas alınarak ya da gar ve istasyon yöneticileri tarafından parça adedine ve ağırlığına göre oluşturulur. Bu ücretler sadece gar ve istasyon sınırları içinde geçerlidir. Hudutlar dışında yapılan hizmetlerin ücretleri taşıyıcı ve hamal arasında pazarlık esasına dayalı olarak gerçekleşir (Hamallar Yönergesi, 2005).

Kamu sektörü dışında günümüz çalışma koşulları ve enformel ekonomi açısından temel sorunsal, hamalların durumu ve hangi parametrelere göre çalışma yaşamında yer aldıklarıdır. Zira enformel sektörün, mali ve sosyal güvenlik yasalarının dışında kalmış olması, bir yaşam kaygısı ile kentsel alanlara akın eden insanların, düşük gelirliliğe karşı talebini artırmaktadır (Akgeyik, 2004). Bugün itibarıyla Türkiye'de enformel sektörde çalışan işgücünün önemli bir çoğunluğunun kırdan kente göç etmiş, düşük eğitim ve vasıf düzeyine sahip işgücü grubunu oluşturdukları bilinmektedir (Gönç-Şavran, 2008). Yaşanan ekonomik krizler ve artan yoksulluk çerçevesinde istihdam alanı oluşturmanın ötesinde, sosyal güvence yokluğu, düşük ücret ve çalışma şartlarının olumsuzluğu göze çarpan belirgin noktalar (Gökbayrak, 2003). Öte taraftan Türkiye'de enformel ekonominin son dönemde artmasına yol açan bir diğer neden de yabancı kaçak işçilerin varlığıdır. Bugün sayıları ve milliyetleri bilinmeyen geniş bir yabancı göçmen nüfusu istihdam imkanı bulabilmektedir. Yabancı kaçak işçilik arttıkça, genel ücret seviyesi düşmekte, yerli çalışanların pazarlık gücü azalmakta, enformel ekonomi daha da yaygınlaşmaktadır (Algan, 2004). Bunun dışında enformel sektörü yalnızca ülke içi dinamiklerden kaynaklı sorun olarak görmek doğru bir yaklaşım değildir ve enformelleşme farklı boyutlarıyla küresel ekonomik yeniden yapılanma süreçleriyle bağlantılıdır (Altuntaş, 2008:33). Ülkelerarası karşılıklı ilişki ve küresel ekonomik sistem içerisinde, emekle sermaye arasındaki ilişki değişime uğramakta ve farklı üretim ve emek biçimleri ortaya çıkabilmektedir (Castells, 1996:272).

II. OSMANLIDAN CUMHURİYETE HAMALLIK VE HAMALLAR

Osmanlıdan günümüze hamallık mesleğinin tarihsel süreç içerisindeki görünümü bizi 16.yüzyıla götürmektedir. 1587'de İstanbul kadısına gönderilen bir fermanla sakat hayvanlara taşıyabileceğinden fazla yük vuran hamalların bulunduğu, bu şekilde yük taşınmaması için kendilerine kethüdalar vasıtasıyla uyarı yapılması gerektiği bildirilmektedir. Bazı hamalların da mesafelere göre ücreti tayin edilen tarifeye uymadıkları, bu şekilde hareket edenlerin tespit edilerek cezalandırılmalarının sağlanması belirtilmektedir. 1735'teki fermanla ise müşterilerinin eşyasını taşıırken zarara uğratılmaması, zarara uğrayan eşyaların bölükbaşları tarafından ödenmesi emredilmiştir. Osmanlıda hamallar açısından önemli bir gelişme en iyi örgütlenmiş kesimi oluşturuyor olmalarıdır. Özellikle İstanbul'un büyük iş hacmi nedeniyle hamalların uzun bir süre bu örgütlülük halini devam ettirdikleri bilinmektedir (Günay, 2008).

Hamalların Osmanlı dönemindeki önemi, kuşkusuz motorlu araçlar öncesi kent içi kara taşımacılığında ulaşım vasıtaları olarak beygir, deve ve at arabalarının yanında daha pratik bir kesimi oluşturuyor olmasıdır. Bu dönemde hamallar loncalara ait yerlerde ikamet etmekteydiler. Oturdıkları yerlerin kiralari ve üyelik aidatları da loncalar tarafından doğrudan doğruya yevmiyelerden kesilerek sağlanmaktaydı (Günay, 2008). Özellikle köprülerde, gümrüklerde, iskelelerde ve semt pazarlarında rastlanan hamalların iş yapabilme imkânı mevsimsel değişikliklere göre artış göstermiştir. Hamallar sadece eşya değil aynı zamanda aşırı yağışla

birlikte oluşan çamurlu göletlerden geçmek için belli bir ücret karşılığında insanları da taşımışlardır (Erlar, 2000:34). Ticari merkez olma özelliği açısından İstanbul'da hamallar için büyük bir iş hacmi söz konusudur. Sokakların darlığı, şehrin her mahallesinde hamal istihdamını mümkün kılmıştır. Buna karşın İstanbul'un en yoksul kesimini limanda bavul taşıyan hamallar oluşturmuştur. Ayrıca bu dönemde ağır iş koşulları vakıfların dikkatini çekmiş, hamallar için bir vakıf kurulması kararlaştırılmıştır (Günay, 2008).

1550'lerde İstanbul'da yaşayan hamalların çoğunluğunun Ermeni ve Türk kökenli olduğu ifade edilirken (Günay, 2008), 18. yüzyılda Erzurum, Bitlis, Van, Muş ve Elazığ'dan gelenler çoğunluk sağlamışlardır. Genellikle Kürt kökenli hamallar hemşehri kolonilerinin oluşturulmasına zemin hazırlamışlardır. 20. yüzyıla gelindiğinde hamallık mesleği büyük oranda Kürt kökenli nüfusça yapılmaya başlanmış ve sonrasında ticaretin gelişmesi ve yeni iskelelerin açılmasıyla Sivas, Kastamonu ve Tokat'tan gelen işgücünün hamallık mesleğini icra etmeye başladığı görülmüştür (Çiçek, 2008).

Osmanlı dönemi hamallarına ilişkin önemli bir kaynak Reha Çamuroğlu'nun 1905 yılında Abdülhamit'e düzenlenen başarısız Yıldız Sarayı suikastını anlattığı *Bir Anlık Gecikme* adlı romanının kurgusunda yer almakta ve o dönemdeki hamalların genel özellikleri hakkında bilgi sunulmaktadır.

“İstanbul'un hamalları âlem içinde bir âlem, ahali içinde bir ahaliydi. İstanbul'da hamal olmak bir tür ayrıcalıktı. Öyle sırtına güvenen, “İş bulamadım bari hamal olayım” deyip hamal olamazdı. Bir kere hamal olma ayrıcalığı, doğuştan gelen bir özellikle birleşmiş olmalıydı. Bu, Kürt olmaktı. Yani önce Kürt olurdunuz, sonra da eğer isterseniz ve lonca sizi kabul ederse hamal olurdunuz. Böylece doğuştan özellikler, işin doğrusu, başka loncalarda da aranırdı elbette. Sandalcı olmak için Çankırlı olmak, simitçi olmak için bilmem nereli, kâğıtçı olmak için Aksekili olmak gibi pek çok inceliği vardı loncaların” (Çamuroğlu, 2005:70).

Romanın, hamalların kendi iç örgütlenmesi kadar diğer mesleklere sahip lonca ve birlikler hakkında da bilgi sağlıyor olması dönemi anlayabilme bağlamında önemlidir. Diğer önemli bir nokta Romanda İstanbul'da yaşayan hamalların 1895 yılında Ermeniler ile Müslümanlar arasında çıkan çatışmanın bastırılmasında rol oynadıklarını belirtmesidir. Romanda hamalların lideri olan Zaro Ağa'nın yaşadığı dönemde devletin üst düzey yetkilileriyle olan ilişkisi ise hamal loncalarının gücü ve rolünü göstermesi bağlamında değerlidir. Zira aşağıda alıntılanan satırlar, hamal lonca ve birliklerinin günümüz meslek örgütleri gibi toplumsal konularda taraf olduklarını göstermektedir.

“1905 yılında hamallar ağası bir efsaneydi. Onun gözleri sekiz padişahı görmüştü. Onun kerameti, bırakın herhangi bir başka neden aramayı, yüz otuz bir yaşına kadar yaşamış olmasıyla dahi açıklanabilirdi. Doksan yaşından sonra çocuk sahibi olmaktan daha büyük keramete ihtiyaç mı olurdu?...“Nasılınsınız pederim?” dedi paşa, “Hamd olsun paşam” dedi ağa, “Yüce Rabbim hala rızığımızı kesmemiştir. Odaya geçildi. Tek tek haller hatırlar soruldu... Söze, Hamallar Locası'ni överek başladı. Zaro ağanın kerameti ile devam etti... Dışarıdan birisi bu sahneyi izlese Necip Paşa'yı asker, hamalları da eski silah arkadaşları zannedebilirdi. Sonra sözü Zaro Ağa aldı, padişah efendimizin büyüklüğünden, Necip Paşa hazretlerinin devlete lüzumundan, ama hamal resimlerinin (hamalların verdikleri bir tür vergi) biraz yüksek olduğundan, bekâr odalarının bakımsız olduğundan ve loncanın bunlara bakım yaptırmaya gücünün olmadığından bahsetti. Bütün bunlara rağmen, hamalların her zaman din ve devlet için fedakarlığa ne zaman istenirse yine hazır olduklarını belirtti” (Çamuroğlu,2005:71).

Cumhuriyet dönemine geçildiğinde imar ve iskân hareketleri ile birlikte ticari ve sosyal hayat gelişmiş, bu dönemde esnaf, mallarını taşıtabilmek için hamala ihtiyaç duymuştur. Söz konusu talep Anadolu'nun köy ve kasabalarından binlerce kişinin ırgatlık ve amelelik için İstanbul'a gelmesindeki etkenlerden birisi olmuştur. 1950'li yıllarda sanayi sektörünün gelişmesi sonucunda birçok ameleye istihdam imkanı sağlanmıştır. Hamallar açısından yaşanan kısa dönemli rahatlamanın ardından yaşanan ekonomik krizler, birçok hamalı yeniden işinden etmiş ya da daha az parayla daha fazla yük taşımalarını gerektirmiştir (Günay, 2008).

III. MESLEK OLARAK HAMALLIK VE TAŞIYICILIK

Osmanlı döneminde babadan oğula geçen bir meslek olan hamallığın bugün de özellikle İstanbul'da ve diğer birçok kent merkezinde varlığını sürdürdüğü bilinmektedir. Farklı kent dokularına ilişkin olarak, Ankara'da hamallık yapanlar üzerine antropolojik bir okuma Tavakolian tarafından 1974 yılında gerçekleştirilen doktora tezi üzerinden yapılabilir. Günümüzde kullanılan basit ya da ileri teknolojiyle birlikte taşımacılık sektöründe meydana gelen gelişme, bu mesleğin sürdürülüş şeklinin değişmesini sağlasa da geçmiştekine benzer sözlü kural ve kaidelerin varlığına rastlanılmaktadır.

Eminönü'nde belli başlı iskelelerde toplam 1300–1500 kişi çalışmaktadır. İskelelerde sabah saat 7-8 arasında açılan sandıkta hamallara ait bileklikler bulunmaktadır. Bilekliği bu saatlerde alan hamalların işe geldiği belli olmakta; hamallar sandık kapandıktan sonra işe gitseler bile o gün hisseden pay alamamaktadırlar. Her iskelenin başında bulunan bir başkâtip ve başkâtibin altındaki üç tane kâtip gelen giden malı kaydetmektedir. Günün sonunda kesedar tarafından toplanan para pay edilerek kalan para kasada saklanmaktadır. Biriken miktar yılda bir kez olmak üzere yine hamallar arasında paylaşılır. Ancak bu paylaşımında kâhyanın çift hissesi vardır. Kâhya hamallar tarafından demokratik yollarla seçildiği gibi yine hamallar tarafından görevden düşürülmektedir. Öte taraftan bu bölgede hamallık yapabilmeyen ilk şartı bölgedeki yetkili kişilerin belirledikleri hava parasını vermektir. Yük taşıyabilmek için herhangi bir bölük üyesi olma şartı aranırken bir hamal semerinin hava parası 7.000–8.000 TL civarındadır. Bölük üyesi olmayan hamalların yük taşınması çeşitli şekillerde engellenmektedir. Bu mesleğin sosyal güvencesi sadece semere verilen hava parasıdır. Sigortaları olmayan hamallar herhangi bir kaza anında da sosyal haklardan faydalanamamaktadır (Çiçek, 2008).

Hamal işgücünün demografik yapısı bağlamında, kırsal kesimlerden iç göç aracılığıyla kente gelen ve gelmek zorunda olanlar kentsel ortamlarda vasıfsız işçi konumunda çalışmak ve yoğun olarak da hamallık yapmak zorunda kalabilmektedir. Dolayısıyla hamallık iç kesimlerden metropollere ya da kırsal kesimden merkezlere gelenler için tercih edilen bir iş haline gelmiştir. Ancak bugünün Türkiye'sinde hamallık mesleği iç ve dış göçlerle birlikte sadece Türk göçmenlerin değil, aynı zamanda yabancı uyruklu göçmenlerin de tercih ettiği bir iş haline gelmiş bulunmaktadır. Özellikle emeğin ucuz olduğu ve işsizliğin yoğun yaşandığı; Bulgaristan, Moldova, Ukrayna, Azerbaycan, Irak, İran gibi ülkelerden Türkiye'ye gelenler hamallık, tezgâhtarlık, çocuk bakıcılığı gibi işlerde istihdam imkanı bularak geçimlerini sağlamaya çalışmaktadırlar (İçduygu, 2004:85). Türkiye'de kaçak çalışan yabancı uyruklu işçilerden özellikle Afrika kökenli olanların hamallık mesleğini yoğun olarak yaptıkları görülmektedir. Kaçak çalışan yabancı uyruklu işçilerin işverenden sigorta talebinde bulunmamları tercih edilmelerinde etkili olmaktadır (Doğru, 2007).

Cinsiyet dağılımı açısından kadınların taşıma sektöründeki dağılımlarına baktığımızda Türkiye İş Kurumu'nun 50'nin üzerinde işçi istihdam eden şirketlerde yaptığı araştırmanın verilerine göre Türkiye genelinde 281 kadın yük taşıma şoförlüğü, 73 kadın kamyon ve kamyonet, 23 kadın iş makinesi kullanmaktadır. 320 kadın yolcu taşıma şoförlüğü yaparken, 32

kadın da kaptan olarak otobüs şoförlüğü yapmaktadır. Türkiye’de 3 bin 649 kadın inşaatlarda beden işçisi olarak istihdam edilirken, 712 kadın depo hamalı olarak çalıştırılmaktadır (Sezer, 2008). Sanayi ve Ticaret Bakanlığı’nın verilerine göre; Türkiye’de 12 bin 388 adet tarımsal amaçlı, 77 bin 791 adet de tarım dışı alanlarda faaliyet gösteren kooperatif bulunmaktadır. Tarım dışı alanda faaliyet gösteren kooperatiflerin içinde 9 “hamallık taşıma kooperatifi” yer almaktadır (Sanayi Bakanlığı, 2007). Kooperatiflere ek olarak Türkiye Taşıma İşçiler Sendikasının (TÜRKTİS) taşımacılık sektöründeki işçi ve şoförlere yönelik olarak başlattığı çalışma kapsamında hamalların da sendika üyesi olabileceği ifade edilmektedir (Demirtaş, 2008). Hamalların örgütlenmesi ve sendikalaşmasının gerçekleşmesi durumunda, enformel sektör kayıt altına alınabilecek ve sorunların çözümü daha demokratik biçimde sağlanabilecektir.

IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Isparta kent örneklemini üzerinden hamallığı bir meslek olarak sürdürenlerle gerçekleştirilen bu araştırma, temelde çalışma yaşamının en “alttakileri” olarak tanımlanabilecek işgücünün sosyo-ekonomik sorunlarını belirleme ve sosyal ilişki biçimlerini anlamaya yöneliktir. Ancak belirtilmesi gereken, alttakiler kavramının marjinal olana göndermede bulunmadığıdır. Zira dışlanmışların veya kenarda yaşayanların üzerine yüklenen rollerin sorguya ihtiyaç duyduğu söylenebilir (Akay, 2001:53). Bu sorgu çabası içerisinde hamallar üzerine yeterli olmayan literatür ve teori varlığının eksikliği çalışmayı yoğunlukla ampirik bir alan üzerinden ilerletmiş, anket ve derinlemesine mülakatlar aracılığıyla veriler elde edilmiştir (Fielding, 2001:124). Ortaya konan veriler yalnızca örneklem grubuyla sınırlıdır. Hamalın kim olduğu, hamallığın tercih edilme nedeni, hamallığın bir meslek olarak hangi anlam ve anlamlara karşılık geldiği, hamal olarak çalışan işgücünün sosyo-ekonomik sorunları ve hamallığı üreten yapısal koşullar çalışmada cevap aranan alanlardır. Çalışmanın sorgu alanları çerçevesinde Özkanlar, Sanayi, Valilik Parkı ve Eski Çarşamba Pazarı meydanında 13 Temmuz–7 Ağustos 2008 tarihleri arasında derinlemesine mülakat ve anket uygulaması gerçekleştirilmiştir.

Isparta kent örnekleminde kesin olmayan rakamlara göre yaklaşık 150 hamal çalışmaktadır. Kendisiyle mülakat ve anket yapılan görüşülenler çoğunlukla dağılımın yoğun olarak bulunduğu ev taşıma sektöründe çalışanlardır. 12 görüşülenle derinlemesine mülakat, 71 görüşülenle de anket yapılmıştır. Anket yapılan mekanların dağılımında Özkanlar % 38.8, Sanayi % 30.6, Valilik % 26.5 ve Eski Çarşamba Pazarı da % 4.1’lik bir orana sahiptir. Anket uygulaması, anketör yardımı olmaksızın yazarlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Görüşülenlere derinlemesine mülakatlarda 9, anketlerde ise 34 soru yöneltilmiştir. Mülakat ve anket süreleri görüşülene ve görüşme ortamının şartlarına göre farklılık göstermiştir. Mülakata katılanların seçimi, alana belli aralıklarla yapılan ziyaretler ve anket uygulaması esnasında seçilenlerden oluşmuştur. Bilgisayar ortamında SPSS programıyla değerlendirilen anketler aracılığıyla görüşülenlerin sosyo-ekonomik haritası oluşturulmaya çalışılmış; yaş, eğitim, doğum yeri, medeni durum, gelir, siyasal katılım, kendilerine ve dünyaya bakış açılarına ilişkin veriler elde edilmiştir. Mülakatlardan elde edilen veriler yardımıyla da araştırmanın problemleri yorumlanmış ve analizler yapılmaya çalışılmıştır.

V. BULGULAR VE TARTIŞMA

1) Örneklemin Demografik Profili

Anketimize katılan görüşülenlerin yaş dağılımları dikkate alındığında hamallık mesleğinin yoğun olarak 25-51 yaş grubu içerisinde yapıldığı görülmektedir. Yapılan işin niteliği gereği, beden gücüne duyulan ihtiyaç, yaş grubunun söz konusu sınırlar arasında bulgulanmasına neden olmuştur. Görüşülenlerin % 25.4’ü 25-33 yaş grubu, % 38.0’ı 34-42 yaş grubu ve % 22.5’i 43-51 yaş grubu arasındadır. Doğum yeri özelliklerine göre görüşülenlerin

yalnızca % 8.5'i kent merkezi doğumludur. Bu anlamda hamallık, yoğun olarak kent merkezine civar ilçe ve köylerden gelen işgörenler tarafından tercih edilmektedir. Dikkat çekici bir biçimde Isparta kent merkezinde hamallık yapanların büyük bir oranı Sütçüler ilçesi nüfusuna kayıtlı olanlardan oluşmaktadır. Sütçüler nüfusuna kayıtlı olan İncedere (%40.8) ve Güldallı (%18.3) doğum yeri açısından en yoğun hamal nüfusunu barındıran köyler olarak yer almaktadır.

Sütçüler ilçesi nüfusuna kayıtlı görüşülenlerin fazlalığı işbölümü açısından bir nevi tekelleşme durumunu yansıtmaktadır. Aslında bu özellik Sütçüler ilçesi açısından yalnızca hamallık yapanları kapsamamaktadır. Sütçülere bağlı İncedere, Güldallı ve Darıbükü köylülerince yoğun olarak yapılan hamallık işi dışında, Kesme nüfusuna kayıtlı olanlar esnafılık, İbiş nüfusuna kayıtlı olanlar lokantacı, Kasımlar nüfusuna kayıtlı olanlar tuhafiyeci ve kıraathaneci, Tahtalı ve Köse nüfusuna kayıtlı olanlar da seracılıkla özdeşleşmiş bulunmakta ve anılmaktadırlar. Görüşülenlerin hamallığı tercih etmelerinde önemli etkenlerden biri, doğmuş oldukları coğrafyanın ve köyün zor şartlarıdır. Özellikle yoğun bir hamal nüfusunun kayıtlı olduğu İncedere ve Güldallı köyleri, yamaçta ve sarp arazi yapısına sahiptir. Köylü yükünü sırtında taşımak zorundadır. Coğrafi şartların zorluğuyla birlikte gerçekleştirilen tarımsal üretimin, maliyetlerin altında kalması yeni arayışları kaçınılmaz kılmaktadır. Kente göç sürecinde yaşanan dış gruplarla olan sınırlı iletişim ve uygun rol modellerinin eksikliği, hamallığın tercih edilmesinde belirleyici konumdadır.

Görüşülenlerin Isparta'ya geliş tarihleri incelendiğinde 1980-2002 yılları arasında yoğun bir göç sürecinin yaşandığı görülmektedir. Söz konusu dönemde göç eden nüfus oranı % 63.8'dir. Doğum yeri köy olan görüşülenlerin (% 87.5) Isparta merkeze göç etme nedeni ekonomi kaynaklıdır. Ankete katılanların eğitim düzeyi sınıflamasında % 73,2'si ilkökul mezunudur. Ortaokul mezunu olanların oranı % 11,3'tür. Dikkati çeken önemli bir nokta lise mezunu olarak hamallık mesleğini yapan işgörenlerin varlığıdır. Hamalık yapan lise mezunu oranı % 8.5'dir ve bu oran düz lise ve imal hatip lisesi mezunlarından oluşmaktadır. Lise mezunu hamalların genç yaş grubu içerisinde yer aldığı göz önüne alındığında son dönemlerde gerek zorunlu eğitim ve gerekse de nitelikli işgücüne duyulan ihtiyacın çalışma yaşamında eğitim seviyesinin belirleyiciliğini artırdığı söylenebilir. Görüşülenlerin aile yapısı noktasında, hamalların % 91.5'i evli ve resmi nikahlıdır. Bekar olan % 8.5'lik kesim 16-24 yaş grubu içerisinde yer alanlardan oluşmaktadır. Hane nüfusu açısından değerlendirildiğinde en yüksek oran % 32.4'le 4 kişilik ailelerdedir. Bu anlamda en fazla 2 çocuk sahibi olan ailelerin oranı en yüksektir. Hane nüfusu 5 kişi olanların oranı % 22.5, 3 kişi olanların oranı ise % 15.5'dir. Görüşülenlerin köyleri ve akrabalarıyla olan yakın ilişkilerine karşın, çekirdek aile yapısıyla karşılaşmaktadır. Özellikle Özkanlar kavşağı ve sanayi bölgesinde hamallık yapanlar arasında baba-oğul, kardeş ve kuzen gibi yakın akrabalıklar son derece olağandır. Akrabalık ilişkileri yakın akraba evlilikleriyle de perçinlenmektedir. *'Hamalın kızı hamala varır'* algısı yaygın bir söylemdir. Dışa karşı olan söylemlerinde ise *'hamala başka kim kız verecek'* ve *'hamallar kendi aralarında kız alıp verirler, Birbirlerinin durumunu bilirler'* söylemleri ötekileştirmeye ilişkin sıklıkla kullanılan ifadelerdir.

2) Çalışma Yaşamının Alttakileri: "Hamallık Zor Meslektir"

Ankette yer alan ve çalışmanın belirleyici sorgu alanlarından biri olan hamal kimdir sorusu, başlangıçta çalışmanın en zor anlarından birini oluşturmuştur. Pilot anket uygulamaları esnasında çalışmayacağını düşündüğümüz bu soru hamalı nasıl tanımlıyorsunuz, taşıyıcı kimdir, hamal olmak nasıl bir şeydir gibi esnek tanımlamalarla cevap alınan ve görüşülenlerin bizlerle daha açık konuşmaya başladığı bir soru olarak kendisini göstermiştir. Diğer taraftan açık uçlu olarak yöneltilen bu soruya verilen cevaplar görüşülenlerin kendilerine ve dünyaya bakışlarını yansıtan tanımlamaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim görüşülenlerin % 52.1'i

kendisini yük taşıyan kişi, % 15.5'i başka işi olmadığı için taşımacılık yapan kişi, % 12.7'si alın teri ile para kazanan kişi ve % 11.3'de ne denilirse onu yapan kişi olarak tanımlamışlardır. Gerçekte bu tanımlamalar toplumun hamal tanımına ilişkin olan etiketlemeyi de yansıtmaktadır. Hor görülen adam olarak kendilerini tanımlayan % 2.8'lik kesim çalışma esnasında sorun yaşayan görüşülenlerden oluşmuştur. Mülakatlarda ise bu oranın daha yüksek olduğu bulgulanmıştır.

Hamal kimdir? İşçi olan herkeştir (Sütçüler- İncedere, Yaş: 33, Sanayi). Hamal alın teriyle helal para kazanan kişidir (Sütçüler- Güldallı, Yaş: 31, Özkanlar). Hamal temizlik yaptırılacak kişidir (Sütçüler-Güldallı, Yaş:42, Özkanlar). Hamal yoksul, aşağılanan ve hakir görülendir (Sütçüler-İbişler, Yaş: 38, Özkanlar). Hamal, milletin ihtiyacını karşılamak için kullanılan ırgattır (Sütçüler-İncedere, Yaş: 30, Özkanlar). Hamal kiralık ev verilmeyen adamdır (Sütçüler Belence, Yaş:52, Sanayi). Hamal işi olmayan herhangi bir vatandaşdır (Sütçüler İncedere, Yaş:31, Özkanlar). Hamal hor görülen adamdır. (Sütçüler İncedere, Yaş: 42, Sanayi). Hamalı hor görenler var. Ama herkes değil (Sütçüler İncedere, Yaş 49, Özkanlar). Hamal olmanın zorluğu aşağılanmadır (Sütçüler- Gülizliköyü, Yaş: 30, Özkanlar.) Hamallık kolay olsaydı insanlar kendileri yapar; hamal tutmazlardı. (Sütçüler-Sara , Yaş: 48, Özkanlar).

Görüşülenlerin hamallık mesleğini yapma sürelerine baktığımızda, 1-5 yıl grubu % 35.3 ile en yüksektir. Bu grubu % 17.6 ile 11-15 yıl grubu ve % 16.2 ile 6-10 yıl grubu izlemektedir. Bunun dışında 16-20 ve 21-25 yıl grubu % 11.8'lik oranla aynı düzeyde yer almaktadır. Genel dağılım açısından hamallık mesleği, hem yaş ilerledikçe devam ettiren sayısının azlığı hem de kısa süreli çalışmaya imkan sunması açısından ek bir iş olarak (% 42.3) düşünülen bir meslektir.

Görüşülenlerin hamallığı tercih etmelerindeki belirleyici etken % 76.1'lik oranla işsizliktir. Tercihteki diğer belirleyiciler; başka bir iş yapamama ve akrabaların varlığıdır. Enformel sektöre uygun bir biçimde vasıfsız iş gücü, aile ve hemşehrilik bağlarıyla herhangi bir birikim gerektirmeden bu piyasada yer alabilmektedir (Keskin, 2007). Görüşülenler için köylerinden kent merkezine gelenler ve hamallık işi yapanlar, yeni gelenler için rol modeli olmuştur. "Bizim köylüler/akrabalar bu işi yapıyordu" söylemi tercih nedenlerini açıklamada anahtar ifadedir. Bu anlamda kente eklenmede hamallık, aracı ve tutunum sağlayan bir unsurdur. Hamallığın tercih edilmesindeki diğer önemli etken eğitim seviyesinin düşüklüğüyle bağlantılıdır.

İş olsa köyde kalırdım (Sütçüler-İncedere, Yaş: 30, Özkanlar). Hamallığı tercih etme nedenim, çaresizlikten. Elimden tutan olmadı (Hatay-Kırka-Kazalkışağı, Yaş: 40, Valilik Parkı). Hamallığı başka bir iş olmadığı için tercih ettim (Sütçüler-Bucakdere Yaş: 31 Valilik Parkı). Diğer işleri başaramazdım (Sütçüler Güldallı, Yaş: 27).

Bir meslek olarak hamallık gerçekte kendi içerisinde uzmanlaşmayı da gerekli kılmaktadır. Sadece ev taşıma işlerinde montaj işleri yapanlar olduğu gibi ev taşıma ve sanayide yük indir-bindir işleri şeklinde bir işbölümü karşımıza çıkmaktadır. Bir hamal diğerinin işine gitmemekte veya zor bulabilmektedir. Diğer taraftan hamal olarak ne tür bir iş yapılırsa yapılsın ankete katılanların hamallıkta karşılaştıkları sorun olarak ilk sırada belirttikleri % 54.9 ile fiziksel anlamda ağır bir iş yaptıklarıdır. Bel fitiği bu anlamda en çok rastlanan ve şikayet edilen rahatsızlıktır. Hamal olmanın görüşülenlere yüklemiş olduğu diğer bir sorun gelecek kaygısı ve sigortalı (% 18.3) bir iş özelliği taşınamamasıdır. Bunun dışında emeğinin karşılığını alamadığını belirtenlerin oranı % 9.9, prestijinin olmadığını belirtenlerin oranı ise % 8.5'tir. Hamallığı ek bir iş olarak yaptığını beyan eden görüşülenler yoğun olarak; şoförlük (% 28.6), çaycılık (% 14.3) ve kalorifercilik (% 14.3) yapmaktadırlar. Ek iş yapanların % 35.7'si ise fabrikalarda kısa süreli çalışanlardan oluşmaktadır. Bu anlamda hamallık sürekli işe sahip olanların tatil zamanlarında tercih ettikleri meslek özelliği de göstermektedir. Ailede başka çalışan oranı % 9.9 olarak

belirtilmiş olmakla birlikte, tarımsal üretimin yapıldığı sezonlarda eş ve çocukların köylerine ekonomik gelir elde etme amacıyla gittikleri bilinmektedir.

3) Çalışma Koşulları: “Burası Denizdir, Yüzen Kıyıya Çıkar, Bilmeyen Boğulur”

Hamalların son dönem yaşanan teknolojik gelişmeler karşısında zorlandıkları görülmektedir. “Asansörü, Forklifti çıkarmanı vurmak lazım” ifadesi hamallar açısından yaşananları net bir biçimde ifade etmektedir. Hamalların günlük kazançlarının ne olduğu ve çalışma koşullarına ilişkin sanayi bölgesinde yapılan görüşmeler, alın teri üzerinden yapılan savunmaları haklı kılacaktır. Aşağıdaki ücret tarifesine göre 100 adet çimento çuvalı 10 TL’ne indirilip bindirilmektedir (Tablo:1). Bir tır çimentoda 540 adet çimento çuvalı bulunmakta ve iki hamal 54 TL tutan ücreti bölüşerek 27 TL kazanmaktadırlar. Yine bir tır kömür 27 ton gelmekte ve iki hamal 67.5 TL karşılığında bu yükü indirip, bindirmektedir. Söz konusu işler ortalama 2.5-3 saat arasında bitirilmektedir. Bu çalışma süresine uymayan hamallara işverenler tarafından bir daha iş verilmemektedir. Diğer taraftan temel sorun söz konusu tarife ücretlerinden elde edilen paranın işverenler ve çoğunlukla da şirketler tarafından 2-3 hafta sonra ödenmesidir. Ücret hak ediş ve ödeme günü Cumartesi olarak belirlenmiştir.

Tablo:1 Hamal Ücret Tarifesi

İş Türü	İşin Tanımı	Adet Fiyatı
1.	Çimento indir-bindir/adet	10 kuruş
2.	Kiremit indir-bindir/adet	1 kuruş
3.	8.5 mm tuğla indir-bindir/adet	0.9 kuruş
4.	13.5 mm tuğla indir-bindir/adet	1 kuruş
5.	Biriket tuğla indir-bindir/adet	1.2 kuruş
6.	Kömür indir-bindir/ tonu	2.5 lira

Hamallar açısından diğer bir sorunsal ek iş olarak hamallık yapan işgücünün varlığıdır. Nitekim sürekli hamallık yapan görüşülenlere göre ek iş olarak hamallık yapanlar piyasa fiyatını daha da aşağıya çekmektedirler. Kendi aralarında 60 TL’lik bir işi 15 TL’ye yapanlara karşı eleştiri yapılırsa da, bu konuda herhangi bir yaptırımın olmaması dikkat çekicidir. Eleştiriye ilişkin ‘herkes kendini kurtarmaya çalışıyor’ ifadesi sergilenen tutumu göstermesi bağlamında açıklayıcı görünmektedir. Bu algı hamalların enformel çalışmanın ortaya çıkardığı yoksulluk ve sosyal koruma araçlarının dışında kalmalarının da bir sonucudur. Enformel işgücü piyasasındaki bu yapısal sorun ortalama ücretleri aşağı itmenin yanı sıra, formel istihdamın sürekliliğini de engellemektedir (Toköz-Özsuça, 2002). Normal iklim ve iş ortamında sanayide hamallık yapanların ortalama günlük kazancı 35–50 TL arasında değişebilmektedir. Ancak yaz sezonunda günde üç kez işe gidilebilmesine karşın kış aylarında uzun süre iş yapılmama durumu yaşanabilmektedir. Bununla birlikte her ne olursa olsun hamallar arasında 10 TL’nin altında işe gidilmemektedir. Bir işi en fazla 5 kişilik bir çalışma grubu almaktadır. Güçlü olan, akrabası olan ve erken gelenin işe gitme fırsatı daha fazladır. Ayrıca hamallar arasında güçlü ve otoriter olanın -hamalbaşı- teklif ettiği fiyatın altına inilmemekte, inenler ise tacize maruz kalabilmektedir.

4) Hamal Mekanları ve Sosyal Habitus: “Dışa Açık Değiller”

Mekansal ayrımlaşma noktasında hamallarla özdeşleşen mekanlar, Özkanlar Kavşağı, Valilik Parkı, Eski Çarşamba Pazarı ve Sanayi bölgesidir. Söz konusu mekanlar hamallar ve hamala ihtiyaç duyanlar açısından bir buluşma merkezidir. Aynı zamanda hamalların sosyal

habituslarını da -kavram Pierre Bourdieu'ye aittir- belirleyen bölgelerdir. Bu mekanlarda hamalların günlük ihtiyaçlarını karşıladıkları; kıraathaneler, kantinler, lokantalar ve diğer işletmeler, hamalları gözeterek faaliyette bulunmaktadır. Özellikle bazı kıraathane ve kantinler hamallarla anılır olmuştur. Bunlardan hamalların sanayide toplandığı kantin hem buluşma hem de sosyal ihtiyaçlarını karşıladıkları bir mekandır. İşe gidilmediği zamanlarda kantinde çay içilmekte, oyun oynanmakta ve yemek yenilmektedir. Öte taraftan kantinin hamallara yönelik olarak hazırladığı yiyecekler, günlük beslenme alışkanlıkları hakkında bilgi sunmaktadır (Tablo:2). Kantinde günde ortalama 30 adet simit-boğaca satılmakta, diğer ürünlerin satışı ise talebe göre değişiklik göstermektedir. Ayrıca kantinin tek müşterisi hamallar değildir. Yük boşaltma ya da almaya gelen kamyon şoförleri kantinin diğer müşteri grubunu oluşturmaktadır.

Tablo: 2 Kantin Fiyat Listesi

Çeşit No	Yiyecek-İçecek	Fiyat
1.	Tost (Sucuklu-Kaşarlı)	1.50 TL yarım ekmek
2.	Sucuklu Yumurta	2.5 TL
3.	Menemen	2.5 TL
4.	Simit/Boğaca	50 kuruş
5.	Meşrubat-Şişe	75 kuruş
6.	Ayran	50 kuruş
7.	Çay	30 kuruş

Esnaf ve Sanatkârlar Odasının 2008 yılı için verdiği rakamlarla karşılaştırıldığında kantin fiyatlarının daha düşük olduğu görülmektedir. Nitekim oda fiyatlarına göre ayran 75 kuruş, çay 40 kuruştur. Özkanlar kavşağındaki hamalların yoğun olarak gittiği lokantada yenilenler biraz daha pahalı ve sulu yemek ağırlıklıdır. Özkanlar kavşağında hamallık yapanların görece diğer hamallara göre ev taşıma sektöründe daha fazla kazandıkları söylenebilir. Söz konusu lokantada Güldallı'lı hamallar et yemeklerini, İncedereli'ler ise sulu yemek çeşitlerini tercih etmekte, iki yemek çeşidi arasında fiyat farkının belirleyici olduğu vurgulanmaktadır. Güldallı'lara göre "İncedereli'ler tutumludur çay bile içmezler. Ekmeklerini bile evden getirenler olur". Özkanlar kavşağında hamallarla anılan mekan ise hamal kıraathanesidir. Bunun dışında son birkaç yıldır faaliyet göstermeye başlayan evden eve taşıma işi yapan firmalar aracılığıyla da hamallara ulaşmak mümkündür. Ayrıca hamalların bir kısmı cep telefonları aracılığıyla işe gitmekte, daha önce çalıştığı işverenlerle çalışmayı tercih edebilmektedir.

5) Hamallığın Reddi ve İç Eleştirisi: "Hamal Her Yerde Bulunur"

Görüşülenlerin en belirgin özelliklerinden birisi de imkanlarının olması durumunda (% 46.5) kamu sektöründe çalışma arzusunda olmalarıdır. Kamuda çalışma arzusunda olanların en yüksek oranda belirttikleri meslek % 9.9'la öğretmenliktir. Fakat dikkati çekici diğer bir sonuç görüşülenlerin % 53.5'nin yapmış oldukları iş ya da işler dışında herhangi bir meslek algısına sahip olmamalarıdır. Hangi mesleğe sahip olmak isterdiniz sorusu anket uygulamalarında görüşülenlerin uzun bir süre cevapsız kaldıkları soruyu oluşturmuştur. Hamal mesleğinin enformel yapısının yeni bir mesleki algı üretmede yeterli olmadığı söylenebilir.

Çocuğumun hamal olmasını istemem: Temiz giyinmez, saati yok ağır iş (Sütçüler Kasımlar, Yaş:43, Özkanlar). Çocuğumun rezil olmasını istemem (Sütçüler-İncedere, Yaş: 26, Sanayi). İş saatleri belli değil. Kaza riski var (Sütçüler-İncedere,

Yaş:39, Sanayi). Hamallıkta eziliyorsun, prestijin yok (Sütçüler İncedere, Yaş: 42, Sanayi). Hamallık zor meslek, statüsü yok (Isparta-Merkez, Yaş: 23, Sanayi). Çocuğumun hamal olmasını istemem. Ben kendi hayatımdan memnun değilim ki. Kahvede sigara dumanından başka bir şey var mı? (Sütçüler, Kartuz, Yaş: 56, Özkanlar). Çocuğumun hamal olmasını istemem eğitimsiz kalır (Sütçüler Güldalli, Yaş:43). Çocuğunun hamal olmasını istemem. Hamal her tarafta bulunur. Kişilikli insan olmaz. Öğretmen binlerce kişiye hizmet ediyor. Bilenle bilmeyen aynı olur mu? (Isparta Merkez, Yaş: 43, Eski Çarşamba Pazarı).

Çocuklar için düşünülen veya çocuklarının yapmasını istedikleri iş sıralaması içerisinde en yüksek oran % 30.9 ile memurluktur. Mesleğe ilişkin vurguda ise öğretmenlik % 27.9'la ilk sırada yer almıştır. Bunun dışında en yüksek oran % 13.2 ile sorumluluğu kendi çocuğuna bırakanlardır. Çocuklarının hamal olmasını istemeyen hamallar (% 60.8) yaptıkları işi fiziksel anlamda ağır ve yorucu bulanlardır. Sosyal güvencenin yokluğu ve yapılan işin prestijinin olmadığını belirtenler % 10.1'le aynı orana sahiptir. Genel anlamda görüşülenlerin kendi çocuklarının hamal olmasını istemedikleri görülmektedir. Ancak hamallar arasında baba-oğul hamalların olduğu da düşünüldüğünde ortaya tezat bir durum çıkmaktadır. Nitekim hamal baba-oğul ilişkisi diğer hamallar arasında iktidar sağlayıcı ve yapılacak işin ücretini belirleme noktasında belirleyicidir.

6) Gelir ve Sosyal Güvenlik: “Bu İşin Geleceği Yok”

Aylık ortalama gelir dağılımında ankete katılanların % 50.7'si aylık gelirini 500-749 TL arasında beyan etmiştir. Aylık 750-999 TL arasında gelir beyan edenlerin oranı % 26.8 ve 300-499 TL arası gelir beyan edenlerin oranı da % 18.3'tür. Bu anlamda hamallık aylık ortalama 1000 TL'nin altında gelir sağlayan meslek olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüşülenlerin % 84.5'i sağlık sigortasına sahiptir. Sosyal Güvenlik Kurumu adı altında 20.06.2006 tarihli yaşanan birleşme öncesi yaptırılan sigorta dağılımında Tarım Sigortası % 44.3'le en yüksek orandadır. Tarım sigortası oranının yüksekliği görüşülenlerin köyleri ile olan bağlarını göstermesi açısından önemlidir. Bağ-Kur sigortalı oranı % 16.4, isteğe bağlı SSK sigortalı görüşülen oranı % 24.6'dır.

Sigortalı, riski olmayan bir iş istiyorum (Sütçüler Belence, Yaş: 45, Özkanlar). En büyük sorun yoksulluk, emeğinin karşılığını alamamadır (Sütçüler-İbişler, Yaş: 38, Özkanlar). Yevmiyelerimizi alamıyoruz. Biz 40 TL teklif etsek de işveren 20 TL veriyor (Sütçüler Bucakdere, Yaş: 44, Özkanlar). İş yüzünden arkadaşlarla kavga ediyoruz. Soğuk yerde bekliyoruz. Yeri geldiğinde 1 ay iş olmuyor. Kiracı olarak kabul etmiyorlar. Zorlukları çok (Sütçüler, Kartuz, Yaş: 56, Özkanlar). Isparta'da muhtarla anlaşıp Belediye'den aldığı kömürü satan yüzlerce insan var (Sütçüler-İncedere, Yaş: 30, Özkanlar). AKP maddi ve manevi anlamda destek verdi. Kolum kırıldı. Kira, kömür, yiyecek yardımı aldım. Ama beni zor durumda sokan da AKP hükümeti. Isparta'nın % 80'i işsiz. Fabrikalar kapandı. Isparta Mensucat'ta çalışan 1000 kişi vardı. Şimdi 200 kişi çalışıyor (Sütçüler, Güldalli, Yaş:38, Özkanlar).

Görüşülenlerin % 14.8'nin yeşil kartı bulunmaktadır. Yeşil kartlılar hariç tarım sigortası, bağ kur ve isteğe bağlı sigorta primlerini ödeme hamallar açısından önemli bir gider olarak görülmektedir. Bazı görüşülenlerin prim borçlarının olduğu, alanda yapılan görüşmeler esnasında bulgulanmıştı. Süreklilik arz etmemekle birlikte kamu kurum ve kuruluşlarından aynı ve nakdi yardım alınması olağan bir durumdur. Kömür yardımı söz konusu yardımlar içerisinde en belirgin olanıdır ve bazı durumlarda alınan kömürlerin daha uygun bir fiyata satılması tercih edilebilmektedir. Görüşülenlerin gelirleriyle bağlantılı olarak hangi mahallede ikamet ettiklerine baktığımızda, görece alt gelir grubu içerisinde yer alan mahallelerde ikamet ettikleri görülmektedir. Nitekim görüşülenlerin % 28.2'si Davraz, % 8.5'i Emre, % 7.0'ı Bağlar, yine %

7.0'ı Yedişehitler mahallerinde ikamet etmektedir. Kiracı olarak ikamet edenlerin oranı % 63.4'le oldukça yüksektir. Görüşülenlerin yalnızca %1.2'si aile yanında ikamet etmektedir. Ev sahibi oranı % 32.4'tür. Kiracı olarak ikamet eden görüşülenlerin % 46.7'si aylık 150-200 TL arasında kira ödemektedir. 250 TL üzerinde kira gideri olan görüşülen yoktur.

7) Emeğinin Değersizleşmesi ve Örgütsüzlük: “İşsizlik Adamda Stres Yapıyor”

Görüşülenlere göre hamalların en büyük sorunu % 71.8'le düzenli bir iş ve sosyal güvencenin olmayışıdır. Bu anlamda görüşülenler arasında günlük işe gidememe kaygısı son derece yüksek, işe gittikten sonra yaşanabilecek zorluk oranı da tersine düşüktür. Nitekim sorun olarak gösterilen fiziksel zorluk oranı % 8.5, bir arada hareket etmeme oranı % 5.6 ve hakkını alamama oranı da % 4.2'dir. Ev taşıma işlerinde çalışan hamallar için asansörlü ev taşıma sistemi, sanayide çalışan hamallar için ise kamyonlardan yük indirip bindiren forklift aracı iş kaybı ve emeğin değersizleşmesine neden olan teknolojik gelişmeler olarak değerlendirilmektedir. Hamalların büyük bir çoğunluğunun bel fıtığı rahatsızlığını ve yapılan işin ağırlığını gündeme getirmesine karşın, hiçbir etken işe gidememekten daha büyük bir sorun olarak gösterilmemektedir. Öyle ki hareket kabiliyetlerini azaltıcı rahatsızlıklarda hasta olan hamala diğer arkadaşlarınınca destek sağlanabilmekte ve işe gidildiğinde pasif görevler verilebilmektedir. Görüşülenlerin dünyaya bakış açıları çerçevesinde, Türkiye'nin en büyük sorunu olarak gösterdikleri yine işsizliktir. Bu anlamda küresel anlamda kazanımlar ne olursa olsun, işgücü açısından yaşanan en büyük tehdit işgücünün işlerini kaybetme korkularındır (Grint,1998:380). Hamalların sorun olarak gösterdikleri diğer etkenler % 4.2 ile terör ve % 2.8 ile de yolsuzluktur.

Hamalların en büyük sorunu, işsizliktir. Adamda stres yapıyor (Hatay-Kırka-Kazekışağı, Yaş: 40, Valilik Parkı). Belli bir iş yok, gelir yok, düzen yok (Yalvaç-Yarıkkaya Yaş: 43 Valilik Parkı). Türkiye'nin en büyük sorununu ben bilmem Başbakan bilir. Karnımı doyurmaya bakarım (Niğde-Altunhisar, Yaş: 42, Özkanlar). Paramızı her zaman alamıyoruz. Şirket 1-2 ay çalıştırıp parayı vermeden gidiyor. Gübre alamadım. 100-150 lira. Çiftçilikten ek gelirim yok. Zararım var. Ektiğim kendi ihtiyacımı dahi karşılamıyor (Yalvaç- Yarıkkaya köyü, Yaş: 24, Valilik Parkı). Birlik beraberlik yok, herkes kendine olsun istiyor (Sütçüler Güldallı, Yaş: 35, Özkanlar). Burası bir deniz. Yüzen yüzer, yüzemeyen boğulur (Isparta-Merkez-Küçükkışla, Yaş:38, Valilik Parkı). Zor meslek, ağır, eziliyorsun. İnsanlar sana acımıyor. Burası ucuz pazar (Zonguldak, Çayanma, Veli, Yaş: 25, Valilik Parkı). Her şey teknolojik olduğu için günümüzde hamalın işi de bitti (Sütçüler-İncedere, Yaş: 30, Özkanlar). Forklifti çıkarmanı vurmak lazım (Sütçüler Güldallı, Yaş:43, Özkanlar).

Siyasal katılım açısından hamallar arasında siyasi parti üyeliği oranı % 12.7 dir. Siyasi parti üyesi olmayan % 87.3'lük oran arasında herhangi bir partiye üye olmak isteyenlerin oranı % 12.9'dur. Görüşülenler arasında mevcut siyasi partilerden Adalet ve Kalkınma Partisi'nin sorunlarını çözeceğine inananların oranı % 43.7'dir. Doğru Yol Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi % 2.8'le aynı oranı, Cumhuriyet Halk Partisi ile de Saadet Partisi % 1.4' le aynı orana sahiptirler. Görüşülenlerin % 47.9'unun herhangi bir partiyi sorun çözücü olarak görmediği göz önüne alındığında aktif olmayan bir siyasi yapının var olduğu söylenebilir. Örgütlenme bilinci açısından Türkiye'de hamalların örgütlendiğini ve bir hamal derneğinin olduğunu bilenlerin oranı % 32.4'tür. Bu orana karşın Isparta'da bir hamal derneği bulunmamakta ve dernekleşme konusunda pasif bir duruş tercih edilmektedir. Genel anlamda çalışma alanlarında yaşadıkları düşük oranlı gerilimler, örgütlenme konusunda pasif bir davranışı karşımıza çıkarmaktadır. Birleşmiş milletlerin ülkeler üzerine yaptığı enformel sektör araştırmasında da

Türkiye’de 10 kişiden daha az işgücünün bulunduğu yerlerde örgütlenme düzeyinin ve kayıt altında çalışma oranının düşüklüğü vurgulanmaktadır (United Nations, 2008, 307). Öte yandan Türkiye’deki hamal örgütlenmeleri açısından değerlendirildiğinde kamu sektöründe taşımacılık yapan işgörenlerin sendikalar ya da kendi adlarını taşıyan dernekleri aracılığıyla görece daha iyi çalışma koşullarına sahip oldukları görülmektedir. Kamu dışındaki hamallar için temel sorunsal sosyal güvenlik ve gelecek kaygısında düğümlenmektedir. Bu nedenle sendikaların, sendikasız işçilerle ve enformel sektörde çalışanlarla yeni ilişkiler geliştirmesi, onların koşullarını anlama ve sorunlarını paylaşma çabalarına girmeleri çözüm önerilerinden biri olarak düşünülebilir (Kalaycıoğlu vd., 2008:100). Diğer yandan sınırlı sayıda olan hamal derneklerinin sosyal içerikli projeler üreterek toplumsal gelişime destek sağladıkları da görülmektedir. Nitekim 4 Temmuz 2008 tarihinde Malkara Romanlar ve Hamallar Derneğince düzenlenen geleneksel etkinliğe ilçe yönetiminin yanı sıra 3.000 kişi katılmıştır. Aynı dernek okul çağındaki çocuklara kırtasiye yardımı yapmıştır (Erkut, 2008).

SONUÇ

Formel ve enformel emek biçimi olarak değerlendirilen ve kamu sektörü dışında çalışan hamalların sosyo-ekonomik sorunlarını irdeleyen bu çalışma kendi alanında derinlemesine veriler ortaya koymaktadır. Genel anlamda devletin kontrol ettiği ve formel ekonominin dışında kalan işgücünün kendi hesabına faaliyetlerini ve istatistiklere yansımayan istihdamın görünümü, sorunlar ve öneriler bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışmada hamallık mesleğini yapanlar arasında en önemli bulgu, formel ve enformel sektörlerde çalışanlar arasındaki çalışma koşulları ve sosyal güvenlik boyutundaki farklılaşmadır. Enformel faaliyetlerin yasal çerçevenin dışında kalması, sektörü sosyal koruma mekanizmalarından uzak tutmakta ve pazarlık gücü olmayan konumunda bırakmaktadır.

Araştırmanın sonuçları bağlamında diğer önemli bir bulgu, doğum yeri özelliklerine göre görüşülenlerin yalnızca % 8.5’nin kent merkezi doğumlu olmasıdır. Bu anlamda hamallık, enformel yapılanmayı gösteren ve yoğun olarak kent merkezine civar il, ilçe ve köylerden gelen işgücü tarafından tercih edilen meslek niteliğindedir. Enformel sektöre ilişkin diğer bir bulgu, hamallık yapanlar arasındaki akrabalık ve tanıdıklık ilişkileridir. İş piyasasında tekelleşme olarak tanımlanabilecek bu özellik görüşülenlerin yoğun olarak Sütçüler nüfusuna kayıtlı olmalarında somutlaşmaktadır. Bu sonuca göre tartışılması gereken diğer özellik, bölgesel kalkınma planlarında tarım nüfusunun içselleştirilememesidir. Kırsal ve bölgesel kalkınma planlarının kapsayıcılığı aracılığıyla, iç göçün durdurulamaması ve enformel sektöre kanalize edilen işgücünün azaltılamaması önemli bir sorun olarak görünmektedir.

Örneklem grubunun eğitim düzeyi sınıflamasında ilkokul mezunu olanların oranının % 73,2 olması enformel sektörün yapısını göstermesi bağlamında diğer önemli bir göstergedir. Fakat dikkati çeken ve üzerinde tartışılması gereken husus, lise mezunlarının da enformel sektör içerisinde yer almaya başlamasıdır. Yerel ve küresel iş piyasasının nitelikli işgücüne duyduğu ihtiyaç beraberinde niteliksiz olanları korumasız bırakabilmektedir. Enformel sektörde yaşanan bu tikanıklık yabancı kaçak işçilik aracılığıyla da desteklenmektedir. Nitekim yabancı kaçak işçilik arttıkça, genel ücret seviyesi düşmekte, yerli çalışanların pazarlık gücü azalmakta, enformel ekonomi daha da yaygınlaşmaktadır.

Enformel sektör çalışanı olarak hamalların kendilerini tanımlama biçimleri ise bu iş piyasasında yaşananları açık biçimde özetlemektedir. Nitekim görüşülenlerin % 52.1’i kendisini yük taşıyan kişi, % 15.5’i başka işi olmadığı için taşımacılık yapan kişi, % 12.7’si alın

teri ile para kazanan kişi ve %11.3'de ne denilirse onu yapan kişi olarak tanımlamışlardır. Görüşülenlerin kendilerini alta düşürülen olarak sunmalarından öte bu tanımlamalar, toplumun hamallık yapanlara bakış açılarını da yansıtmaları bağlamında değerlendirilebilir. Düzensiz iş olarak tanımlanan her türlü gündelik ve mevsimlik çalışma, günübirlik olması, düşük ücretler ve sosyal güvenlik imkanlarının yokluğu nedeniyle arzu edilen meslek grupları içerisinde yer almamaktadır.

Çalışma koşulları açısından görüşülen hamalların bu meslekte çalışma sürelerinin kısalığı (% 35.3) enformel sektöre ilişkin bir özelliktir. Fiziki yıpranma kadar, ek bir iş yapma zorunda kalan işgücünü yansıtmaları bağlamında hamallık işsizlikle bağlantılı olarak da düşünülebilir. Görüşmelerde elde edilen verilere göre hamallığın tercih edilmesindeki en önemli etken % 76.1'lik oranla işsizliktir. Yaşanılan iş bulamama kaygısı enformel sektör çalışanlarının sosyal güvenlik imkanlarına sahip olmamalarının sonucudur. Her ne kadar hamallıkta karşılaşılan en önemli sorun olarak fiziki yaralanmalar ve bel fitiği gösterilmiş olmakla birlikte, gelecek kaygısının görüşülenleri daha fazla etkilediği söylenebilir. Görüşülenlerin en belirgin özelliklerinden biriside imkanlarının olması durumunda (% 46.5) kamu sektöründe çalışma arzusunda olduklarını belirtmeleridir. Bu istek çocukları için düşünülen meslek tercihinde kendisini somut bir biçimde göstermiş ve kamu sektörü en fazla istenilen sektör olmuştur.

Düzenli bir gelirin olmadığı alanda, aylık ortalama gelir sorusu anlamlı görünmemekle birlikte fikir beyan etmesi noktasında değerlidir. Özellikle görüşülenlerin tamamına yakınının 1000 TL'nin altında gelir beyanında bulunması formel ve enformel sektör arasındaki gelir farklılığına örnek teşkil etmektedir. Sosyal güvenlik imkanları açısından, görüşülenlerin sigorta giderlerinin çalışanlara yüklenmiş olması diğer önemli farklılıktır. Günlük ya da aylık elde edilen ortalama gelirin bir kısmı, sağlık ve emeklilik maaşı için ayrılmaktadır. Enformel sektörün düzensiz yapısı nedeniyle de bu zorunluluk çoğunlukla prim borçlarının ödenmemesi olarak kendisini göstermektedir. Görüşülenler arasında yeşil kartlı olan oranı dikkate alındığında yaşanılan düzensizlik kendisini daha net biçimde açıklamaktadır. Enformel sektörde yaşanılan yoksulluk durumunu yansıtan başka bir gösterge konut sorunu olarak belirlemekte, hamal işgücünün konut sorunu, kira harcamalarıyla birlikte çözümlenmesi gereken bir alan olarak karşımızda durmaktadır. Öte taraftan örgütlü olamama hali hamal olarak çalışanların iş piyasası karşısında tutunum sağlamasını zorlaştırmaktadır. Alınan ücretler ve diğer her türlü çalışma biçimi tek taraflı olarak işverenlerce şekillendirilmektedir. Enformel sektörün kendisinden kaynaklanan özellikleri yanında, formel sektörün örgütlenme konusundaki işbirliği ve destek yetersizliği enformel sektörde çalışan hamal işgücünün sorunlarını daha da artırmaktadır. Devletin ya da yerel yönetimlerin koruyuculuğuna büyük oranda ihtiyaç duyan bu kesimin daha barışçıl ve yasal sözleşmeler üzerinden desteklenmesi zorunluluğu kendisini hissettirmektedir. Kayıt dışı olarak istihdam imkanı bulan hamallar ve diğer çalışanları kapsayıcı girişimler, kuşkusuz enformel sektörün kontrol edilmesine yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akay, Ali (2001). "Kapitalizm ve Marjinalite" Dışarıda Kalanlar, Bırakılanlar, (içinde), Haz. Nabi Avcı vd., Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Akgeyik Tekin vd. (2004). İstanbul'da Enformel Sektör, İşportacılar, Eminönü İlçesinde Bir Alan Araştırması, Erguvan Yayınları. İstanbul.
- Algan, Neşe (2004). "Türkiye'de Kayıtdışı Sektör: Boyutları, Etkileri Ve Kayıtdışı Sektörü Küçültme Konusunda Öneriler", Türkiye İşveren Sendikaları Dergisi, Ağustos.

- Altuntaş, Betül (2008). ‘Erformel Bir Emek Biçimi Olarak Sokak Toplayıcılığı: Ankara Örneğinde Sektöre ve Çalışanlarına İlişkin Bir Bilgi ve Deneyim Paylaşımı’, *Toplum ve Bilim*, Sayı:112, s. 31-59.
- Castells, Manuel (1996). *The Rise of the Network Society*, Oxford:Blackwell Publishers.
- Çamuroğlu, Reha (2005). *Bir Anlık Gecikme*, Everest Yayınları, İstanbul.
- Çiçek, Nevzat (2008). *Dünyanın Yükü Onların Sirtında*, http://gersoyder.org/index.php?option=com_content&task=view&id=29&Itemid=27, (21.07.2008).
- Demirtaş, Nurettin (2008). *Hamallar da Sendikali Olabilecek*, <http://www.haberler.com/hamallar-da-sendikali-olabilecek-haberi/> (17.07.2008).
- Doğru, Bülent (2007). “Gurbet Ellerinde Türkiye’de”, *Aksiyon Haftalık Haber Dergisi*, Yıl: 13, Sayı: 682, s.17-21.
- Erkut, Meriç (2008). *Çocuklara Okul Kıyafeti ve Kırtasiye Yardımı*, <http://www.trakyanethaber.com>, (17.07.2008).
- Erler, Mehmet Yavuz (2000). “Mizah Dergileri Işığında 1870–1875 Tarihleri Arasında İstanbul’da Kara Taşımacılığı”, *Tarih ve Toplum*, Cilt 34, Sayı 204, s. 35-36.
- Fielding, N., Thomas, H. (2001). “Qualitative Interviewing”, *Researching Social Life*, ed. Nigel Gilbert, London: Sage Publications, p.123-144.
- Gönç Şavran, Temmuz (2008). “Enformel Hizmet Sektöründe Çalışan Yoksulların Cinsiyet Farklılaşmaları”, *Karaburun Bilim Kongresi Bildirileri*, 5-7 Eylül, Karaburun-İzmir.
- Grint, Keith (1998), *Çalışma Sosyolojisi*, Çev. Veysel Bozkurt, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Gülay Toksöz, Şerife T. Özsuca (2002). “Enformel Sektörde İstihdamın ve İşgücünün Özellikleri”, *İktisat Dergisi*, Sayı: 430, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/fulltext/339.htm>, (18.07.2008).
- Günay, Baki (2008). “Eski Dönem Hamallar”, <http://www.netpano.com>, (27.07.2008).
- Hamal Maddesi (1988). *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara. s.603.
- Hamal Yönergesi (2005). *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları*, <http://www.tcdd.gov.tr/genel/mevzuat.htm>, (17.07.2008).
- Hughes, Everett C. (1996). “Meslekler”, Çev. Zafer Cirhinlioğlu, *Meslekler ve Sosyoloji*, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- İçduygu, Ahmet (2004), *Türkiye’de Kaçak Göç*, Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- Kalaycıoğlu, S., Rittersberger-T. ve Çelik, K. (2008). “Değişen İşçilik ve Sendika”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:25, Sayı:1, s.75-102.
- Keskin, Bedrettin (2007). ‘Küreselleşme Sürecinde Göç Akışlarının Kavşak Yeri: Eminönü’ *TMMOB İstanbul Kent Sempozyumu Bildirileri*, 13-15 Eylül, İstanbul.
- Marshall, Gordon (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü, *Bilim ve Sanat Yayınları*, Ankara.
- Meslek Maddesi (1988). *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara. s.1012.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (2007), Türler İtibariyle Türkiye Genelinde Kooperatif Ve Birlik Sayıları, <http://www.stb.gov.tr/webedit/gozlem.aspx?sayfaNo=1205>, (21.07.2008).

Sezer, Kıymet (2008). Maden Ocağında 74, Torna Tezgahında 144 Kadın Var, <http://www.stargazete.com/ekonomi/maden-ocaginda-74-torna-tezgahinda-144-kadin-var-106544.htm> (08.06.2008).

Şenay Gökbayrak (2003). Enformel Sektöre Yönelik Sosyal Koruma Modelleri, Mülkiye Dergisi, Cilt: XXVII, Sayı:239, s. 231-254.

Tavakolian, Bahram Mehdi (1974). Economic and Cultural Factors in the Migration of Hamallar to Ankara, Turkey, Unpublished Ph.D. Thesis, University of California, Los Angeles.

United Nations (2008), Non-Observed Economy in National Accounts, Survey of Country Practices, New York.